

«Qui fruit ne sap collir»

I

Homenatge a Lola Badia

EDICIÓ A CURA DE

Anna Alberni, Lluís Cifuentes,
Joan Santanach i Albert Soler

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Edicions

EDITORIAL BARCINO

Universitat de Barcelona. Dades catalogàfiques

«Qui fruit ne sap collir» : homenatge a Lola Badia

ISBN 978-84-9168-648-4 (Edicions de la UB ; conjunt)

ISBN 978-84-7226-867-8 (Editorial Barcino ; conjunt)

I. Guàrdia Olmos, Joan, escriptor d'un pròleg II. Alberni, Anna, editor literari III. Cifuentes, Lluís, editor literari IV. Santanach, Joan, 1973- editor literari V. Soler, Albert, 1963- editor literari VI. Títol

1. Badia, Lola, 1951- 2. Literatura catalana 3. Literatura medieval 4. Catalunya 5. Antologies 6. Bibliografies 7. Homenatges

© Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n

08028 Barcelona

Tel.: 934 035 430

www.edicions.ub.edu

comercial.edicions@ub.edu

EDICIÓ TÈCNICA

Eulàlia Salvat Golobardes

FOTOGRAFIA DEL FRONTISPICI

Josep Losada

ISBN (Edicions de la UB)

978-84-9168-648-4

ISBN (Barcino)

978-84-7226-867-8

DIPÒSIT LEGAL

B-942-2021

IMPRESSIÓ I RELIGAT

Gráficas Rey

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap tipus de mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

CONSELL EDITOR

Anna Alberní, Lluís Cabré, Miriam Cabré, Rosanna Cantavella,
Antònia Carré, Lluís Cifuentes, Isabel Grifoll, Sadurní Martí, Josep Pujol,
Xavier Renedo, Josep M. Ruiz Simon, Joan Santanach, Albert Soler,
Jaume Torró

Índex

<i>Presentació, per Joan Guàrdia Olmos</i>	11
<i>Semblança</i>	13
<i>Abreviatures</i>	19
ANNA ALBERNI, <i>Pus qu'estorts suy del lach de la mar fonda i la memòria literària d'Andreu Febrer</i>	21
GIOVANNI ALBERTOCCHI, <i>Alessandro Manzoni e l'attesa della Colonna infame</i> ...	35
RAFAEL ALEMANY FERRER, <i>Diafebus i Hipòlit, junts i en contrast</i>	45
ANNAMARIA ANNICCHIARICO, <i>La Lletra consolatòria di Joan Roís de Corella. Qualche postilla filologica, commento, traduzione</i>	55
JOSÉ ARAGÜÉS ALDAZ, <i>Ramon de Penyafort, Alfonso el Sabio y Ramon Llull. Itinerario hispánico de un milagro mariano</i>	69
JAUME AYMAR I RAGOLTA, <i>Ramon Llull i la descoberta d'Amèrica</i>	81
RAFAEL BELTRAN, <i>La sogra de Juvenal (Sàtira VI), l'Emperadriu de Tirant, l'Artemia de la Serafina i altres mares lascives de comèdia</i>	91
ANTHONY BONNER, <i>A qui volia adreçar-se Ramon Llull?</i>	101
LLUÍS CABRÉ, « <i>Per menor món l'hom per tots se nomena</i> ». <i>Sobre Ausiàs March i la filosofia natural</i>	117
MIRIAM CABRÉ, <i>Cerverí de Girona a la premsa catalana (1835-1938)</i>	125
ROSANNA CANTAVELLA, <i>La carta pròleg d'Aldonça de Montsoriu a la Vita Christi d'Isabel de Villena</i>	135
ANTÒNIA CARRÉ, <i>Els sequaços literaris de Guillem Metge</i>	145
LLUÍS CIFUENTES I COMAMALA, <i>La scripta librària catalana primitiva als primers textos mèdics en català</i>	157
ALEJANDRO COROLEU, <i>Notes sobre la presència del Virgili llatí al segle XVI a la Corona d'Aragó</i>	171
CHIARA CRISCIANI, <i>L'Epistola contra alchimistas di Nicola Eimeric</i>	179
ROCÍO DA RIVA, <i>Els textos rituals dels temples en època babilònica tardana (s. IV-I aC)</i>	195

FERNANDO DOMÍNGUEZ REBOIRAS, <i>La memoria y la fe. Reflexiones seniles en clave luliana</i>	209
ANTON M. ESPADALER, <i>Rere el rastre català de Flamenca i del Jaufré</i>	223
GIORGIO FAGGIN, <i>Galeotto fu Metge</i>	235
KÁLMÁN FALUBA, <i>Les paraules polisèmiques batalla i lliça al Curial</i>	239
ANNA FERNÁNDEZ-CLOT, <i>Ministrers i música al Curial e Güelfa</i>	245
MONTserrat FERRER SANTANACH, <i>Els altres herois. El cas de Marc Valeri Corb</i> . .	257
ALEXANDER FIDORA, <i>L'astròleg maligne. Notes sobre les fonts d'un exemple lul·lià</i> . .	267
ROGER FRIEDLEIN, <i>L'obra ibèrica d'Otto Denk, historiador de la literatura catalana medieval al segle XIX</i>	277
FRANCISCO M. GIMENO BLAY, <i>Un trasllat notarial i una butlla de plom de Jaume I</i>	285
SEBASTIÀ GIRALT, <i>El deix occità de Bartomeu de Tresbens</i>	301
FRANCESC J. GÓMEZ, <i>Curial in bivio, la ciència de Bacus i la iconografia de les Arts Liberals</i>	311
DAVID GUIXERAS OLIVET, <i>Eiximenis a la premsa catalana dels anys 1925-1939</i> . .	329
ROBERT D. HUGHES, <i>Ramon Llull and the rhetoric of prayer. A brief commentary</i> . .	343
JOSEP IZQUIERDO, <i>Una aproximació a Jean Gerson i Felip de Malla com a mestre i deixeble</i>	353
XAVIER LAMUELA, <i>Algunes observacions sobre l'etimologia del mot dessén de l'occità antic</i>	363
JEREMY LAWRENCE, <i>Civic ideals and "humanism" in the Crown of Aragon, 1383-1588</i>	373
LINO LEONARDI, <i>Per l'edizione di Guittone d'Arezzo. «Tutto mi strugge, in pensiero e 'n pianto» (VI)</i>	391
ALBERT LLORET, <i>Boscà, Mendoza, Cetina i March</i>	403
MARTA MARFANY, <i>Postilles musicals franceses als Estramps de Jordi de Sant Jordi</i>	413
SADURNÍ MARTÍ, <i>Sobre els falsos profetes al Segon del Crestià</i>	423
LLÚCIA MARTÍN PASCUAL, <i>La Història de Jacob Xalabín, trenta anys després</i> . . .	433
TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO, <i>Narcís Vinyoles i els petits animals literaris</i>	443
JOSEP MASSOT I MUNTANER, <i>Higini Anglès i Rafael Patxot i Jubert</i>	451
ANNEMARIE C. MAYER, <i>Llull's arguments for the existence of God. A reflection on the basis of the Llibre del gentil</i>	461
JAUME MENSA I VALLS, <i>Arnau de Vilanova i els títols efectistes</i>	473

«Qui fruit ne sap collir»

II

Homenatge a Lola Badia

EDICIÓ A CURA DE

Anna Alborni, Lluís Cifuentes,
Joan Santanach i Albert Soler

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

EDITORIAL BARCINO

Índex

KÁROLY MORVAY, <i>Un tastet de fraseologia del Curial e Güelfa</i>	11
MARÍA DE LAS NIEVES MUÑIZ MUÑIZ, <i>Tracce del Tirant lo Blanc fra le righe dell'Orlando furioso</i>	27
JOSEP MURGADES, <i>Ocurrències de contrafisió en March</i>	39
MARINA NAVÀS FARRÉ, <i>Fin'amors pon ous al niu</i>	51
RAQUEL PARERA, <i>El recurs a l'exegesi dantesca en la traducció de la Commedia d'Andreu Febrer</i>	63
JORDI PARRAMON I BLASCO, <i>Els orígens d'un gènere popular: Apunts i comentaris sobre el Cançoneret Rovirola</i>	73
GEMMA PELLISSA PRADES, « <i>Un monument de la literatura catalana</i> ». <i>Apunt sobre els incunables de les Transformacions de Francesc Alegre</i>	81
MICHELA PEREIRA, <i>Segreti celesti e prassi terrena. Llull, Lavinbeta, Bruno</i>	93
RAFFAELE PINTO, <i>Dante e 'La compiuta donzella di Firenze'. Appunti di filoginia ed eterodossia dantesca</i>	109
ELENA PISTOLESI, <i>La biblioteca del crociato nel De fine di Raimondo Lullo</i>	117
JOSEP PUJOL, <i>Francesc de la Via, dues cartes d'amor i una autoritat de Petrarca (amb un ròssec gironí)</i>	127
RAFAEL RAMOS, <i>Una epístola de Séneca en la poesia de Ferrán Sánchez Calavera</i>	143
XAVIER RENEDO PUIG, <i>Avicenna, Gherardo Segarelli i un estudiant de Cantabrigia en el capítol 63 del Segon del Crestià</i>	155
FRANCISCO RICO, « <i>Abdalla sarracenus</i> ». <i>Las supercherías de Pico della Mirandola</i>	165
MARIBEL RIPOLL PERELLÓ, <i>El lullisme entre bambolines. La relació epistolar entre Mateu Obrador i Maria Antònia Salvà</i>	169
ISABEL DE RIQUER PERMANYER, <i>Articles de Martí de Riquer a Revista (1952-1955). Llibres i autors catalans</i>	179
PERE ROSSELLÓ BOVER, <i>Nota sobre la poesia lulliana de Jeroni Rosselló</i>	203
JOSEP E. RUBIO, <i>Lola Badia, introductora de Ramon Llull</i>	219
JOSEP MARIA RUIZ SIMON, <i>Sobre les discrepàncies respecte a la intenció dels autors en els diàlegs de Lo somni</i>	225
JULIO SAMSÓ, <i>Astrología matemática en el Libro de les nativitats de Bartomeu de Tresbens</i>	237

JOAN SANTANACH SUÑOL, <i>Apunts sobre la influència de la poesia medieval als inicis de la Renaixença</i>	255
SIMONE SARI, <i>Il papa Blaquerna, arabista</i>	271
ALBERT SOLER, <i>L'Arbre dels començaments de medicina de Guillem Pagès</i>	285
JOSEP SOLERVICENS, <i>La construcció d'un Ausiàs March renaixentista en glosses i comentaris cincentistes</i>	295
BARRY TAYLOR, <i>Llull's Proverbis d'ensenyament in a copy of Hernán Núñez's Refranes, o proverbios en romance (Salamanca, 1555) in the British Library</i>	307
MARIA TOLDRÀ I SABATÉ, <i>Notes de Pau Ignasi de Dalmases a la seva col·lecció de manuscrits catalans</i>	317
JAUME TORRÓ TORRENT, <i>De l'amistat i dels llibres</i>	327
FRANCESC TOUS PRIETO, <i>Sobre les «Condicions d'amor» i la mort de l'amic</i>	339
ILARIA ZAMUNER, <i>Una versione veneziana dell'Epistola ad Alexandrum de dieta servanda</i>	347
<i>Resums / Abstracts</i>	365
<i>Bibliografia de Lola Badia (1971-2020), per Lluís Cifuentes i Comamala</i>	407
<i>Taula d'adhesions a l'homenatge</i>	475

Abreviatures

- ATCA* *Arxiu de Textos Catalans Antics*, Barcelona: IEC - Facultat de Teologia de Catalunya, 1982-.
- BSAL* *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.
- DCVB* Antoni M. Alcover & Francesc de B. Moll, *Diccionari català - valencià - balear*, 10 vols., Palma: Moll, 1926-1968. En línia: <<https://dcvb.iec.cat/>>.
- DECLC* Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona: Curial, 1980-2001.
- DIEC2*. *Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans*. En línia: <<https://dlc.iec.cat>>.
- EL* *Estudios Lulianos*. Vegeu *SL*.
- ENC* Els Nostres Clàssics, Barcelona: Barcino, 1924-.
- FBM* Fundació Bernat Metge, Barcelona: Alpha, 1923-.
- Llull DB* Anthony Bonner, dir., *Base de dades Ramon Llull*, Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona), 2002-. En línia: <<http://www.ub.edu/llulldb/>>.
- MOG* Raymundi Lulli, *Opera omnia*, 8 vols., ed. I. Salzinger, Magúncia: Häffner, 1721-1742. Reimpr. facs.: Frankfurt, 1965.
- NEORL* Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, 5 vols., Palma: Patronat Ramon Llull, 1990-.
- OE* Ramon Llull, *Obres essencials*, 2 vols., Barcelona: Selecta, 1957-1960 (Biblioteca Perenne, 16-17).
- ORL* *Obres originals del Il·luminat Doctor Mestre Ramon Llull*, 21 vols., ed. Mateu Obrador *et al.*, Palma: Comissió Editora Lul·liana, 1906-1950.
- OS* *Obres selectes de Ramon Llull*, 2 vols., ed. Antoni Bonner, Palma: Moll, 1989 (Els Treballs i els Dies, 31-32).
- PAM* Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Abreviatures

- ROL Raimundi Lulli, *Opera latina*, vols. I-V, Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1959-1967; vols. VI i segs., Turnhout: Brepols, 1975-.
- SL *Studia Lulliana*. Abans *EL*.
- SW *Selected Works of Ramon Llull (1232-1316)*, 2 vols., ed. i trad. Anthony Bonner, Princeton: Princeton University Press, 1985.

*El deix occità de Bartomeu de Tresbens*¹

SEBASTIÀ GIRALT
(Universitat Autònoma de Barcelona)

ELS TESTIMONIS

L'obra astrològica de Bartomeu de Tresbens ha estat transmesa per dos manuscrits. El manuscrit de París, Bibliothèque nationale de France, Esp. 411 (= *P*) inclou únicament el *Llibre de les nativitats* (en endavant *LdN*), ff. 1b1r-85r (Tresbens 1957-1958: 25-26; *BITECA*: manid 1871; *Sciència.cat* DB ms452). En canvi, el manuscrit de Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, XXI (= *R*), conté no solament el *Llibre de les nativitats*, ff. 1r-85v, incomplet, sinó també tres breus tractats del mateix autor —a més de les *Taules del rei Pere* i dos brevíssims textos astronòmics—, que són: el *Tractat de les interrogacions*, incomplet, ff. 86r-98r (*TdI*), el *Tractat de les eleccions*, ff. 150r-162v (*LdE*) i el *Libel d'investigació de tresors*, incomplet, ff. 166r-173v (*LIT*) (Tresbens 1957-1958: 26-28; *BITECA*: manid 2114; *Sciència.cat* DB ms459). Pels continguts i per motius lingüístics, textuals i codicològics, aquesta recopilació sembla derivar més directament de Tresbens o del seu entorn i mostra una clara vinculació amb el programa de promoció de la ciència de les estrelles de Pere el Cerimoniós. En efecte, el text de Ripoll apareix menys alterat que el de París, sense les glosses i altres amplificacions que aquest hi afegeix. En conjunt, des del punt de vista lingüístic, *P* mostra una llengua més evolucionada, mentre que *R* es manté més fidel a l'original, tant en la grafia com en el lèxic. Però, en realitat, no hi ha una gran distància cronològica entre tots dos: s'estima que *R* data del tercer quart del segle xv i, en canvi, *P*, de l'últim quart del mateix segle (*BITECA*: manid 1871 i 2114). Finalment, la presència d'una taula de matèries del conjunt de les obres de Tresbens als primers fulls de *R*, sense inclou-

1. Aquest treball s'inscriu en els projectes de recerca finançats «Corpus digital de Arnau de Vilanova: filosofia y ciencia en la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)» (MINECO FFI2014-53050-C5-2), «Arnau de Vilanova Digital» (MICINN PID2019-104308GB-I00) i «Grup de recerca consolidat de Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana» (AGAUR 2017 SGR 142).

re els altres escrits del còdex, fa pensar en una col·lecció preparada pel mateix autor (Sciència.cat DB ms459) o, si més no, propera.

CASTELLANISMES A L'OBRA DE TRESBENS?

L'insigne historiador de la ciència Josep Millàs i Vallicrosa (1959) acabava la seva ressenya del *Tractat d'astrologia*, títol amb el qual es va publicar el *Llibre de les nativitats*, editat pels seus deixebles Joan Vernet i David Romano (1957-1958), suggerint que els castellanismes presents en aquesta obra es podrien deure al fet que estava basada en la versió castellana des de l'àrab del *Liber completus* d'Abenragel, un text que forma part del conjunt de traduccions impulsades per Alfons X de Castella i que després el mateix rei va fer traduir al llatí. Certament, Vernet i Romano (Tresbens: 34) apunten diverses paraules com a castellanismes: «alcalde», «limpiar», «maziella», «engústia», «envídia», «amarmar», etc. Tanmateix, diverses tries lèxiques al llarg de les obres de Tresbens demostren que, com feia amb les seves altres fonts, llegia Abenragel en llatí, concretament en la traducció alfonsina d'Egidio de' Tebaldi i Pietro da Reggio (Hilty 1961, Hilty 2016, Giralt 2017, Giralt 2018b). Així, doncs, si no és per la llengua en què estava escrita la font, com es podrien explicar aquests presumptes castellanismes?

Primer de tot, cal reconèixer que la majoria dels termes assenyalats per Vernet i Romano venen del castellà, encara que no sempre. Fins i tot quan es tracta de castellanismes indubtables, la seva provenença es pot justificar sense necessitat de recórrer a una influència directa de la versió castellana d'Abenragel. Alguns dels manlleus segurs del castellà poden procedir de la versió llatina realitzada a partir de la castellana, perquè els incorpora. Així, el cast. «alcalde» és traduït per «alcaydus» en llatí i passa a «alcalde» en *R*.² En seria un altre exemple «zarc», 'blau clar', igualment d'origen àrab.³ Pel que fa a «ma[n]ziella», 'taca' (cf. «mancilla»), és un terme freqüent en textos alfonsins, però no apareix en el passatge corresponent del testimoni con-

2. «ante alcaldes e iudizes Abenragel» (Abenragel 1954: 233, cap. V, 6), «coram alcaydis et iudicibus» (Abenragel 1485: 212), «devant alcaldes e devant jutges» (*R*, f. 68vb / Tresbens 1957-1958: II, 96).

3. «de oios zarcos» (Abenragel 1954: 180, cap. IV, 9), «oculorum zarchorum» (Abenragel 1485: 164); «uylls zarchs» (*R*, f. 38rb / Tresbens 1957-1958: I, 140).

servat d'Abenragel ni en el text llatí imprès i, per tant, no tenim certesa d'on prové.⁴

Altres castellanismes assenyalats per Vernet i Romano, com «engústia» o «envídia», només són presents en un dels testimonis, *P*, que, com hem vist, és el més allunyat de l'original. Com altres fenòmens que hi trobem, hem de considerar que formen part de la modernització de la llengua que observem en aquest manuscrit i, per tant, reflecteixen l'ús del segle xv. Ara bé, Vernet i Romano també assenyalen com un manlleu al castellà la forma «limpiada», que trobem només a *R*. En efecte, hi coincideix el *DCVB* (s. v. «limpiar»), que el considera un castellanisme molt antic, testimoniats en la traducció del tractat oftalmològic d'Alcoati (segle xiv). Per contra, el *DECLC* (s. v. «límpid») sosté que *limpiar* és un semicultisme esporàdic al segle xiv i només tardanament es pot considerar un manlleu al castellà.⁵ En canvi, un castellanisme indubtable present a *R* i no a *P* és el nom del rei a qui van dedicades les obres —«don Pedro» (*TdE* i *LIT*, prefacis) enfront d'«En Pera» (Tresbens 1957-1958: 39)—, però, òbviament, no es pot atribuir a les fonts.

Finalment, «amarmar» o «amermer», usat diverses vegades a *R*, és interpretat per Vernet i Romano com un manlleu al castellà *mermar*, però de fet s'ha de considerar provinent de l'occità *amermer*, amb el mateix significat.

INFLUÈNCIA OCCITANA EN TRESBENS?

Si «amarmar» fos un cas aïllat de possible manlleu a l'occità —com, de fet, passa a *P*—, podríem dubtar que tingués aquest origen. Però, justament, els occitanismes són força freqüents no tan sols en el *LdN*, sinó també en els altres tractats conservats de Tresbens, si ens guiem per *R*, ja que, com veurem, han estat gairebé eliminats a *P*. S'entén, doncs, que la influència occitana passés desapercibuda a Vernet i Romano, si tenim en compte que la seva edició segueix fonamentalment *P*. El motiu de basar-se en aquest manuscrit, segons confessen en la introducció (Tresbens 1957-1958: 29), és simple: van tenir notícia de *R* —gràcies precisament al seu mestre Millàs i Vallicrosa— quan

4. «aura alguna tacha» (Abenragel 1954: 226, cap. V, 4), «aliquam maculam habiturus» (Abenragel 1485: 205), «haurà alguna maziella o taca» (Tresbens 1957-1958: I, 77). «Manziella» és recollida a Kasten & Nitti 2002, s. v. «mancilla».

5. «limpiada» (*R*, f. 72ra) / «neta» (Tresbens 1956-1958: II, 106).

ja havien enllestit el text, si bé el van poder revisar tenint en compte aquest nou testimoni abans de publicar-lo. Així, doncs, resta pendent per a qui s'hi vegi amb cor elaborar una nova edició del *LdN* que segueixi fonamentalment el manuscrit conegut més fidel a l'original, malgrat la mutilació d'alguns dels seus folis, restituint-ne el títol autèntic i incloent-hi un aparat de fonts.

Els occitanismes de Tresbens han estat una de les pistes que ha permès situar els seus orígens en el comtat de Foix, on degué néixer el 1317 (Giralt 2018b; Sciència.cat DB nom171; Ferragud & Giralt 2019).⁶ Per tant, l'occità era la seva llengua materna. En efecte, a prop de Foix existeix un llogaret anomenat Tresbens, que es pot considerar el seu lloc d'origen, i en el *Libel d'investigació de tresors* recorda haver estat al servei de Gaston de Lévis, senyor de Leran, un domini proper a Mirapeis. Resulta més probable que es tracti de Gaston I, mort el 1347, que no pas del seu fill Gaston II, encara infant quan va succeir el seu pare (Olive 1903-1906: II, 101-115; Martin 2007: 83). A més, Gaston I sembla un noble especialment interessat a cultivar el seu prestigi: el trobador Ramon de Cornet li va dedicar un sirventès (Navàs 2010) i sobre ell la *Crònica* de Pere III narra un ultratge que va infligir al mateix Cerimoniós el 1339 a Avinyó, quan Gaston feia part del seguici del rei Jaume III de Mallorca (Pere III el Cerimoniós 2014: IV, 119): per evitar que passés davant del cavall de Jaume, Gaston va bastonejar el cavall de Pere i qui el menava, cosa que va provocar una gran ira del rei d'Aragó, que va estar a punt de ferir el de Mallorca amb la seva espasa.

És incert quan Tresbens va travessar els Pirineus per instal·lar-se a Barcelona. Podem conjecturar que, mort el seu patró el 1347, va considerar que era el moment propici per ampliar els seus horitzons encaminant la seva carrera cap al sud, on una ciutat dinàmica com Barcelona i una cort interessada en la medicina i l'astrologia li oferien possibilitats de promoció professional —com així va acabar passant. L'únic que sabem del cert és que el 1359 ja estava establert a Barcelona i hi actuava com a examinador en un tribunal mèdic (Ferragud & Giralt 2019). Una funció tan destacada com aquesta sembla indicar que ja havia adquirit un prestigi a la ciutat i que, per tant, ja feia anys que hi exercia la medicina. D'altra banda, diversos indicis assenyalen que va redactar els seus tractats astrològics en català entre 1363 i 1369, i això ens mena

6. Agraïixo a Lluís Cifuentes i Xavier Lamuela el seu ajut decisiu per determinar els orígens de Tresbens. Sobre la data de naixement, vegeu també la contribució de Julio Samsó en aquest mateix volum.

a suposar que ja feia prou anys que vivia en l'àmbit lingüístic català per haver adquirit un domini de l'idioma suficient per escriure-hi una obra tan voluminosa en el seu conjunt, si bé la proximitat de la seva llengua materna amb la del seu país d'acollida li degué facilitar el canvi lingüístic. Segurament Tresbens hauria estat capaç de redactar la seva obra en llatí, una llengua amb la qual estava sens dubte familiaritzat. El llatí —com era la norma— va ser el vehicle dels seus estudis universitaris d'arts i de medicina, que tot fa pensar que van desenvolupar-se a Montpeller. De fet, una recepta seva és recollida, en llatí, en una *Summa medicine* escrita a Montpeller (Giralt 2018). També en llatí circulaven les autoritats antigues o àrabs que emprava per a la seva obra astrològica. Malgrat tot això, Tresbens va escriure la seva obra en català —un idioma que degué aprendre tardanament— perquè era la llengua del seu destinatari, el rei. Així mateix, com les contribucions d'altres autors al programa reial de promoció de la ciència de les estrelles, la versió catalana s'inseria, al costat de l'hebrea i la llatina, en el marc del procés de vernacularització del saber que es produí quan la cort esdevingué un nou focus de difusió intel·lectual, en contrast amb la universitat, que mantenia el monopoli del llatí (Giralt 2018, Cifuentes 2006: 29-52).

A l'hora d'identificar possibles occitanismes, certes formes poden plantejar dubtes d'adscripció lingüística. Així, «solell» existeix també en català, però amb l'accepció de 'sol' està geogràficament limitat al balear i al rossellonès,⁷ i, per tant, al meu parer, en l'obra de Tresbens s'ha de considerar un occitanisme. Igualment, «musar», qualificat d'origen occità al *DCVB* (s. v. «musar»), per al *DECLC* és un mot propi a les diòcesis de Girona i Elna (s. v. «morro»), però això no explica el seu ús per part de Tresbens. De la mateixa manera, «anta» correspon a la preposició occitana «*enta*», per bé que aquesta també es troba en el català més occidental i en l'aragonès (*DCVB*, s. v. «*enta*»; *DECLC*, s. v. «*en*» adverbial). N'hi ha altres que es podrien considerar gal·licismes. Així, no és clar l'origen de «poysó» amb sentit de 'verí' en comptes del de 'poció, beuratge', l'únic que recullen el *DOM* (s. v. «poizon»), Levy (1894-1924, s. v. «poizon»), Honnorat (1846-1847, s. v. «poiso») o Raynouard (1838-1844, s. v. «poizo»). Només Mistral (1979, s. v. «pouissoun») i els diccionaris d'occità modern, Alibert (1966) o *DGLO*, donen el

7. El *DCVB* (s. v. «solell») el circumscriu a Mallorca i Eivissa, mentre que el *DECLC* (s. v. «solell») el situa també al nord de Catalunya.

sentit de 'verí'. El verb *sablar*, que trobem en el *LIT*, § 12, amb una terminació occitana («sablon»), tampoc està recollit en els diccionaris d'occità antic, encara que sí en els d'occità modern (*DGLO*, Alibert 1966, Honnorat 1846-1847), a diferència del francès antic *sabler* (*DEAF*), i, per tant, no seria un occitanisme segur. De tota manera, ni el context («sablon de mar») ni el verb original en la versió llatina («extrahuntur a mari», Abenragel 1485, f. 14v) són congruents amb la utilització d'aquest verb i més aviat caldria pensar en un error de còpia d'una forma del verb *sallir* («sallon»), perfectament compatible amb el llatí *extrahuntur*. En canvi, és un gal·licisme clar «feu» per 'foc' (*LIT*, § 9). Aquesta interferència fa pensar que és probable que Tresbens sabés també francès, com és esperable considerant que va estar al servei de la família Lévis, una nissaga de la noblesa francesa.

Sens dubte, on es veu més clarament reflectida la influència occitana és en el lèxic. Tanmateix, també la trobem alguna vegada en la morfologia, com la desinència de la primera persona del singular en *-i*: «entendi» per 'entenc' (*LdI*, R, f. 93ra), «pausi» per 'poso' (*LdI*, R, f. 91ra) o «ajusti» per 'ajusto' (*LdI*, R, f. 98rb); o la tercera persona del singular del present de subjuntiu «ane» en comptes de 'vagi' (*LdN*, R, f. 57vb, dos cops, que es manté a Tresbens 1957-1958: II, 50; *TdE*, § 42, tres cops).⁸ En una ocasió trobem la forma pronominal de tercera persona «luy» (*LIT*, glossa 9), susceptible de ser considerada un occitanisme o un gal·licisme.

Malgrat que *R* conserva molts més occitanismes que *P*, no hem de pensar pas que manté tots els que va deixar originalment Tresbens en la seva obra. És molt probable que un nombre més o menys alt s'anessin perdent al llarg del procés de còpia. De fet, hi ha un índex a favor d'aquesta suposició: en la taula de matèries de totes les obres de Tresbens que es troba encapçalant *R*, apareix el títol «En fer bastides, lochs e edificis», corresponent al capítol 32 del *TdE*. Tanmateix, el text del capítol comença dient «ciutats» en lloc de «bastides». *Bastida* és el nom que reben en àrea occitana moltes poblacions fundades de nou, especialment per acollir famílies desplaçades arran de la croada albigesa (Pailhès 2006: 61). El fet que aquest terme es conservi en l'índex però no en el text suggereix que ha estat reemplaçat per algun copista per una paraula més comprensible en català com és *ciutat*. I, naturalment, podrien ser

8. Malgrat que la forma esperable de la tercera persona del present de subjuntiu és *an* en occità medieval, *ane* és l'habitual en occità modern (Fernández González 1985: 386-387, 406).

molts més els que haguessin desaparegut sense deixar rastre. Cal assenyalar que, tant si ja era així en la redacció original de Tresbens com si és el resultat de les còpies successives, a *R* els occitanismes conviuen amb les formes catalanes corresponents: trobem el freqüentíssim «cazent» al costat del menys usual «cahent», l'espòradic «causa» al costat de l'habitual «cosa»...

OCCITANISMES⁹

aladonchas, 'aleshores': *TdI*, *R*, f. 92rb
amarmar: *LdN*, *R*, ff. 6ra, 7orb, 7ovb / amarmar, aminvar (Tresbens 1957-1958: I, 49; II, 99 i 100)
anta (occ. enta, 'cap a'): *TdE*, § 42
ausardia: *LdN*, *R*, f. 81ra / ardiment (Tresbens 1957-1958: II, 142)
auzir: *LdN*, *R*, f. 62ra / oyir (Tresbens 1957-1958, II, 68); *TdE*, § 1
ayssò, 'això': *LIT*, glossa 1
bailat: *LdN*, *R*, f. 69ra / acomanat (Tresbens 1957-1958: II, 97)
bas, 'baix': *TdE*, § 45
bezunya (occ. besonha): *LdN*, *R*, f. 85rb / necessitats o negocis (Tresbens 1957-1958: I, 163)
casament, caziment (occ. cazemen), 'caiguda': *TdE*, § 46, 50, 74, 77, 85; *LIT*, § 8
causa, 'cosa': *TdE*, § 87
cayre, 'caure': *TdE*, § 74
cazent, 'caient': molt freqüent *LdN*, *TdI*, *TdE*, *LIT* / caent (Tresbens 1957-1958)
cazer, 'caure': *TdE*, § 25, 47, 62; *LIT*, glossa 14
cuer, 'cuiro': *LIT*, § 12
cusina, 'cuina': *LIT*, glossa 8
decazer, 'decaure': *TdE*, § 76
envassiment (occ. envazimen, 'atac'): *LIT*, § 10
forbir, 'brunyr': *LdN*, *R*, f. 74rb; Tresbens 1957-1958: II, 114

9. Em baso en el *DOM* i en el *DCVB*. En el cas del *LIT*, segueixo l'edició publicada a Giralte 2018b, assenyalant el paràgraf; en el del *TdE*, segueixo l'edició inèdita preparada per mi, també amb el paràgraf. Com que dono la forma amb què *P* substitueix el mot occità, només afegeixo la traducció al català quan no es produeix aquest reemplaçament.

- gazany (occ. gزانh): *LdN*, R, f. 44rb / guany (Tresbens 1957-1958: I, 166)
 grazit: *LdN*, R, f. 47rb i f. 76rb / agreit (Tresbens 1957-1958: I, 179); graït
 (Tresbens 1957-1958: II, 123)
 ladesa, 'liberalitat': *LdN*, R, f. 44va; Tresbens 1957-1958: I, 166
 lagessa: *LdN*, R, f. 61vb / lletgesa (Tresbens 1957-1958: II, 67)
 laisar, 'deixar': *TdE*, § 59
 lauzat: *LdN*, R, f. 82va / lloat (Tresbens 1957-1958: II, 150)
 lauzor: *LdN*, R, f. 82va / llaor (Tresbens 1957-1958: II, 150)
 layró: *LdN*, R, f. 69ra / lladre (Tresbens 1957-1958: II, 97); *TdI*, R, f. 97rb
 luy, 'li': *LIT*, glossa 9 (o gal·licisme?)
 musar, 'perdre el temps': *LIT*, § 17
 menra, 'menor': *TdI*, R, f. 88ra
 mestier: *LdN*, R, f. 83ra / master (Tresbens 1957-1958: II, 151)
 mortrer, 'assassí' (occ. murtier): *LdN*, R, f. 67rb; Tresbens 1957-1958: II, 90
 mulleransa (occ. molheransa): males mulleranses (*LdN*, R, f. 84va) / matrimo-
 nis per males mullers (Tresbens 1957-1958: I, 159)
 murtre, 'assassinat': murtres (*LdN*, R, ff. 46ra i 50vb; Tresbens 1957-1958: I,
 174, i II, 18)
 paubre: *LdN*, R, f. 57rb / pobresa (Tresbens 1957-1958: II, 48)
 paubreza: *LdN*, R, f. 73vb / pobresa (Tresbens 1957-1958: II, 112)
 paubar/pausar, 'posar': *TdE*, § 25, 38; *TdI*, R, ff. 90va, 93ra i 97v
 pots, 'pou': *LIT*, § 6
 poysó, 'verí': *TdE*, § 69
 raubador, 'robador': *TdI*, R, f. 88ra
 razits, 'arrel': *TdI*, R, f. 94vb
 sablar, 'arenar' (error de còpia?): *LIT*, § 12
 sallir: *LdN*, R, ff. 16vb, 22rb, 22va, 33ra, 33vb, 34vb, 35rb, 57vb i 76vb / eixir
 (Tresbens 1957-1958: I, 91, 106, 120, 126; II, 50, 129; *TdE*, § 69, 87 i 88;
TdI, ff. 87vb, 88vb, 94rb i 96vb)
 solell: *LdN*, R, ff. 5va, 9va i 9vb (2 vegades) / sol (Tresbens 1957-1958: I, 48 i
 62).
 sotspausat: *LdN*, R, f. 35vb / sotsposat (Tresbens 1957-1958: I, 130)
 sposador (occ. espozador, 'vessador'): *LdE*, § 89
 tensó, 'disputa': *TdE*, § 45
 trayre, 'treure': *LIT*, glossa 5

MANUSCRITS CITATS

P = París, Bibliothèque nationale de France, ms. Esp. 411.

R = Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, ms. XXI.

BIBLIOGRAFIA

ABENRAGEL, Alí (1485). *Liber completus in iudiciis stellarum*, Venècia: Erhard Ratdolt.

ABENRAGEL, Alí (1954). *El Libro conplido de los iudizios de las estrellas: traducción hecha en la corte de Alfonso el Sabio*, ed. Gerold Hilty, Madrid: Real Academia Española.

ALIBERT, Lois (1966). *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens*, Tòlosa de Llenguadoc: Institut d'Études Occitanes.

BITECA. *Bibliografia de textos catalans antics*, coord. Gemma Avenoza, 1989-, Berkeley: University of California, <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_en.html>.

CIFUENTES i COMAMALA, Lluís (2006). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona-Palma: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears.

DCVB. ALCOVER, Antoni M. & MOLL, Francesc de B. (1964-1969). *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma: Moll.

DEAF. *Dictionnaire étymologique de l'ancien français*, Heidelberg: Heidelberger Akademie der Wissenschaften, 1974-, <www.deaf-page.de>.

DECLC. COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona: Curial.

DGLO. *Diccionari general de la lenga occitana*. Academia Occitana, 2008-2016.

DOM. *Dictionnaire de l'occitan médiéval*, Munic: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1996-, <www.dom-en-ligne.de>.

FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramón (1985). *Gramática histórica provenzal*, Oviedo: Universidad de Oviedo.

FERRAGUD, Carmel & GIRALT, Sebastià (2019). «Bartomeu de Tresbens, metge i astròleg de Pere el Cerimoniós: aproximació biogràfica i diplomàtica», *Magnificat: Cultura i Literatura Medievals*, 6, pp. 113-163.

GIRALT, Sebastià (2017). «Drawing from the marrow of the authors of astrology: the sources of Bartomeu de Tresbens, astrologer to King Pere the Ceremonious of Aragon», dins *De Frédéric II à Rodolphe II. Astrologie, divination et magie dans les cours (XIIIe-XVIIe siècle)*, ed. Jean-Patrice Boudet, Martine Ostorero & Agostino Paravicini Bagliani, Florència: SISMEL - Edizioni del Galluzzo, pp. 71-96.

- GIRALT, Sebastià (2018a). «Astrology in the service of the crown: Bartomeu de Tresbens, physician and astrologer to King Pere the Ceremonious of Aragon», *Journal of Medieval History*, 44/1, pp. 104-129.
- GIRALT, Sebastià (2018b). «Astrologia per a la recerca de tresors: el *Libel d'investigació de tresors* de Bartomeu de Tresbens», *eHumanista/IVTTRA*, 14, pp. 761-793.
- HILTY, Gerold (1961). «Bartomeu de Tresbens, *Tractat d'astrologia*», *Vox Romanica*, 19, pp. 390-398.
- HILTY, Gerold (2016). «*El Libro complido en Cataluña*», *Estudis Romànics*, 38, pp. 347-355.
- HONNORAT, S.-J. (1846-1847). *Dictionnaire provençal-français ou dictionnaire de la langue d'oc ancienne et moderne*, Dinha: Repos.
- KASTEN, Lloyd A. & NITTL, John J. (dirs.) (2002). *Diccionario de la prosa castellana del rey Alfonso X*, Nova York: The Hispanic Seminary of Medieval Studies.
- LEVY, Emil (1894-1924). *Provenzalisches supplement-Wörterbuch: Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique roman*, 8 vols., Leipzig: Reissland.
- MARTIN, Georges (2007). *Histoire et généalogie de la maison de Lévis*, Lió: G. Martin.
- MILLÀS VALLICROSA, Josep M. (1959). «Bartomeu de Tresbens, *Tractat d'astrologia*», *Isis*, 50/2, p. 169.
- MISTRAL, Frederic (1979 [1932]). *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire provençal-français embrassant les divers dialectes de la langue d'oc moderne*, 2 vols., Rafèla d'Arle: Marcel Petit C. P. M.
- NAVÀS FARRÉ, Marina (2010). «La figura literària del clergue en la poesia de Ramon de Cornet», *Mot so Razo*, 9, pp. 75-93.
- OLIVE, Siméon (1903-1906). *Archives du château de Léran. 1-2, Inventaire historique et généalogique des documents de la branche Lévis-Léran devenue Lévis-Mirepoix précédé d'une notice sur les cinq premiers Lévis*, Tolosa de Llenguadoc: Privat.
- PAILHÈS, Claudine (2006). *Le comté de Foix: un pays et des homes. Regards sur un comté pyrénéen au Moyen Âge*, Caors: La Louve.
- PERE III EL CERIMONIÓS (2014). *Les quatre grans cròniques: IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós*, ed. Ferran Soldevila, cur. Josep Massot i Muntaner; revisió filològica Jordi Bruguera; revisió històrica M. Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RAYNOUARD, François-Just-Marie (1838-1844). *Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours, comparée avec les autres langues de l'Europe latine précédé de nouvelles recherches historiques et philologiques*, 6 vols., París: Chez Silvestre.
- Sciència.cat DB (2012). *Sciència.cat DB*, base de dades coord. per Lluís Cifuentes i Comamala, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2012-, <www.sciencia.cat/sciencia cat-db>.
- TREBENS, Bartomeu de (1957-1958). *Tractat d'astrologia*, ed. Joan Vernet & David Romano, 2 vols., Barcelona: Biblioteca Catalana d'Obres Antiques.